

Book Review

Helén Persson

Historia i futurum: Progression i historia i styrdokument och läroböcker 1919-2012

Lunds universitet (PhD diss.)
2018, 298 pp.

Hur kan man skilja på olika nivåer av historisk kunskap, hur blir man bättre i historia och hur kan historien göras meningsfull på ett sätt som medger utveckling? Detta är bara några av de många frågor som Helén Persson inledningsvis formulerar i avhandlingen *Historia i futurum: Progression i historia i styrdokument och läroböcker 1919-2012*.

Syftet med avhandlingsprojektet beskrivs av författaren som en vilja att ”begripliggöra vari progression i ett enskilt ämne som historia består” (s. 18). Den teoretiska inramningen är både bred och ambitiös. Perssons uttalade strävan är inte bara att belysa frågan om progression ur en rad pedagogiska, historievetenskapliga och historiekulturella perspektiv; i avhandlingen formuleras också en normativ vilja att visa hur progression kan komma till stånd. Denna teoriutvecklande ambition uttrycks också i det som kan förstås som avhandlingens övergripande forskningsfråga: ”Hur kan ett historiemedvetande kvalificeras utifrån en syn på historia som ett ämne som omfattar såväl kunskap om det förflutna som tolkning och medvetande?” (s. 19).

Avhandlingens teoretiska ramverk bygger främst på Klas-Göran Karlssons och i viss mån Reinhart Kosellecks och Jörn Rüsens texter. Det faktum att projektet vilar på en klassisk kontinental-filosofisk grund får också följderna för hur

Persson väljer att närma sig frågan om vad som egentligen utgör kunskaper i historia. Frågan om progression betraktas inte som något som uteslutande låter sig förstås som en slags kognitivt additiv förmåga. Värdet av att lära sig historia reduceras inte heller enbart till sådant som rör vetenskapliga kunskaper. Enligt Persson själv, handlar historiekunskapers kvantitet, kvalitet och relevans nämligen *också* om djupt mänskliga omständigheter såsom ”identitet, existens och moral” (s. 18). Avhandlingens ansats motiveras alltså till stor del med hänvisning till värden som vetter mot mänskligt liv och erfarenhet. Kunskaper i historia betraktas inte som ett objekt som existerar i sig självt; de antas tvärtom uppstå i mötet med en tänkande, tolkande och levande människa. Istället för att ta stöd av en över tid varaktig kunskapstaxonomi, så gör Persson följaktligen också tidigt klart att vårt bruk av historien, de sätt på vilka vi skapar, närmar oss och använder historia, är något som är i ständig förändring.

Genom att bland annat ta utgångspunkt i en egen modifiering av Jensens historieundervisningskategorier, samt i avvägningen (pendlandet) mellan ett genetiskt och genealogiskt perspektiv på historien, så driver Persson tesen att interaktionen mellan förflutenhet, nutid och framtid kan förstås i en trappstegsmodell bestående av: 1. Faktakunskap, 2. Tolkning och 3. Medvetande. De teoretiska ambitionerna stannar emellertid inte vid att söka beskriva progressionen ur en renodlat ämnesteoretisk synvinkel. Med avsikten att därtill också kunna diskutera progressionen ur ett inlärningsorienterat perspektiv, skissar Persson

också tidigt i avhandlingen fram grunddragen i tre pedagogiska teorier: konstruktivism (Piaget), socialkonstruktivism (Vygotskij) och fenomenografi (Marton).

Avhandlingens empiriska material består av styrdokument för historieämnet (1919, 1935, 1955, 1962, 1969/1970, 1980/1981, 1994, 2011) för såväl folkskola/grundskola som läroverk och gymnasium, samt därtill ett urval av läroböcker i historia från motsvarande perioder och skolsammanhang. Även om detta material på intet sätt är utforskat, så beskriver Persson (med hänvisning till den teoretiska inramningen) det egna projektet som en "pionjärstudie" (s. 21). Den uttalade normativa ansatsen innebär att det snarare är utsikten att kunna säga något om progression i historia, än möjligheten att dra slutsatser om det empiriska materialet som sådant, som utgör avhandlingens huvudsakliga syfte. Detta vägval sätter också sina avtryck i avsnittet tidigare forskning. Den relativt korta beskrivningen av forskningsläget baseras främst på avhandlingens teoretiska referenser. De studier som på en mer empirinära grund närmast sig samma eller liknande material, behandlas däremot i vissa fall enbart som sekundärlitteratur (t.ex. Englund 1986), mycket kortfattat (Gustafsson 2017, Åström Elmersjö 2017) eller inte alls (t.ex. Spjut 2014, 2018).

Avhandlingens beskrivning av de empiriska resultaten kan sägas bestå av två övergripande delar. I den första resultatdelen undersöker Persson vilken syn på kunskapsutveckling som kommer till uttryck i 1900-talets och 2000-talets svenska styrdokument. Avsnittet består av en rad olika underavdelningar. Till att börja med undersöks exempelvis progressionen mellan grundskola och gymnasium. Vidare diskuteras styrdokumentens innehåll med

avseende på begreppen, kvantitet, kvalitet och relevans. Därtill avhandlas historievetenskapliga, historiekulturella och pedagogiska aspekter av hur skolämnet historia framträder i olika tider. En del av resultaten känns igen från tidigare studier och avhandlingar. Medan undervisningsplanen från 1919 förknippas med en strävan att fostra en ny generation till sund fosterlandskänsla och god samfundsanda, driver Persson likt flera av sina föregångare tesen att efterkrigstidens första undervisningsplaner (1955) framhåller vikten av kritiskt tänkande och en slags fredsfostrade balans i om-dömet. I linje med vad som vanligtvis anförs i tidigare forskning konstaterar Persson också hur ämnets innehåll med tiden breddas från ett lokalt och nationellt fokus till ett mer globalt perspektiv. Vidare pekar även hon exempelvis på hur det genomgående är kunskap om historia som tycks ges företräde i styrdokumenterna och hur ämnet framstår som mer disciplinärt och tolkningsbart i högre åldrar.

I andra avseenden är slutsatserna emellertid mer nyskapande. I synnerhet gäller detta avsnittet där frågan om hur synen på dåtiden, i olika tider, har relaterats till olika föreställningar om samtiden och framtiden. I beskrivningen aktualiseras bland annat skillnader över tid i synen på huruvida (och i sådana fall vad och hur) vi kan lära av historien samt förändringar vad gäller samtidens betydelse för vår förståelse av historien. Vidare skildras ett historiekulturellt skifte; från en slags kollektiv samförståndsanda till ett ökat fokus på det för den enskilde individens privat bästa (private good). I detta avsnitt diskuteras dessutom huruvida undervisning i historia i första hand handlar om att gemensamt forma framtiden och förstärka förutgivna identiteter eller om att förbereda enskilda individer inför något öppet och

oväntat. Även om en del av dessa resonemang tangerar teman som exempelvis Niklas Ammert (t.ex. 2014) och Tomas Englund (1986) redan tidigare berört, så framträder både en fördjupning och breddning av diskussionen om hur historiekulturella sammanhang speglas i skolans skiftande styrdokument. I 1960-talets kursplaner tyder exempelvis Persson in mer av genealogiskt formulerade ambitioner än vad som tidigare varit brukligt. Därtill argumenterar hon för hur frågan om historisk kunskap med tiden blir allt mer beroende av frågan om perspektiv. Om förståelsen av samtiden varit utgångspunkt för de tidiga efterkrigstida styrdokumenten, så noterar hon därefter också ett större fokus på eleven och individens utveckling och lärande. Redan 1980 års skolreform, i sig en slags antites till de tidiga kursplanerna, förknippas med handlingsberedskap och för gymnasiet del (1981) formandet av dagens och morgondagens värld. Denna utgångspunkt blir enligt Persson därefter än mer framträdande i 1994 års ambition att förbereda elever inför en till synes allt mer osäker och inte längre given framtid. I hennes framställning framstår 2011 års kurs- och ämnesplaner härvidlag närmast som en slags synes av tidigare styrdokument. Det genetiska och genealogiska perspektivet balanseras mot varandra. Syftet formuleras i termer av att förstå och förändra sin egen tid och med begrepp som historiebruk och användandet av historien, får ämnet enligt Persson karaktären av ett slags metaperspektiv. På en övergripande nivå är detta förstås en utveckling som även den beskrivits av andra. Här blir dock denna tendens särskilt tydligt knuten till frågan om skolämnet historias syfte och mening och frågan om samtidens historiekultur.

I den andra resultatdelen behandlar Persson hur den franska revolutionen

skrivs fram i ett antal läroböcker. Urvalet av texter kan beskrivas som punktvisa nedslag runt åren närmast de styrdokument som granskats i den del som berört kursplaner. Läroboksundersökningen består av färre underavdelningar än studien av styrdokument. Böckerna avhandlas kronologiskt under rubrikerna faktakunskap, tolkning och medvetande. När det gäller den första delen, faktakunskaper, känns även flera av dessa resultat igen från tidigare studier (jfr t.ex. Ammert 2005, 2008, Danielsson Malmros 2012, Åström Elmersjö 2017). Persson pekar exempelvis på hur 1950- och 1960-talets läroböcker är mer avskalade och innehåller färre händelser och fenomen än sina föregångare. De beskriver sakligt att saker hände, men ägnar betydligt mindre utrymme åt att söka *levande-göra* (jfr Persson 2017) vad som har varit. Överhuvudtaget diskuterar Persson avsaknaden av ett tydligt framskrivet relevanskriterium.

Vad gäller den del av läroboksstudien som svarar mot tolkningsbegreppet, blir Persson resultat åter mer unika. Här sätts också den redan inledningsvis framskrivna dikotomin mellan historia som vetenskap och livsvärld i fokus. Persson analyserar läroböckerna med utgångspunkt i en rad motsatspar såsom: distans och närhet, samtidsbundenhet och nutidsorientering, relativ och absolut giltighet, prospektivitet och retrospektivitet, komplexitet och enkelhet, abstraktion och konkretion, förändring och kontinuitet, förklaring och förståelse, genetisk och genealogisk orientering i tid, samt analytisk öppenhet och slutenhet. Den tredje och avslutande delen, som rör medvetandebegreppet, är betydligt kortare än de andra. Här redogör Persson bland annat för hur själva föreställningen om vad historia är, förändrats i läroböckerna över tid. Framförallt beskrivs en rad

förskjutningar mellan ambitionen att förmedla en färdigförhandlad berättelse om vad som har varit, till möjligheten att lära sig något om samtiden och/eller om andra. Därtill noteras bland annat hur läroböcker skrivna av verk samma historiker i högre grad tenderar att framhålla betydelsen av perspektiv och historiesyn.

På det hela taget vill jag understryka att Perssons avhandling är synnerligen läsvärd. På några ställen saknas visserligen referenser till det som anförs (t.ex. Kosellek s. 44, Klafki s. 46 och Popper s. 82). I något fall tycks delar av citat ha hamnat utanför citattecken (s. 45) och i till synes onödigt många fall refereras författare (t.ex. Collingwood och Ranke) via sekundärlitteratur. Avhandlingen är emellertid i övrigt välskriven och de korrektur-relaterade missarna framstår genomgående som få.

Att avhandlingen bygger på en bred ansats blir dock särskilt tydligt i den avslutande sammanfattningen. Den första hälften av denna del ägnas åt att diskutera vari progression i historia består. Svaret, i ett utvecklat historiemedvetande, motiveras här främst med hänvisning till de tre pedagogiska teorier som redan inledningsvis anförts. Det empiriska materialet, de granskade läroböckerna och kursplanerna, berörs först i den andra delen av sammanfattningen. Här tycks dock den huvudsakliga ambitionen snarast vara att kontextualisera de förändringar som redan tidigare iakttagits av andra forskare. I framskrivningen finns också en slags underliggande framstegsberättelse, i riktning mot de samtida styrdokumentens allt tydligare vändning mot historiemedvetandebegreppet.

Måhända är det också i anslutning till detta som den mest väsentliga invändningen gentemot avhandlingens utformning kan formuleras. Den kritiska

läsaren kan ibland fråga sig om det inte är två avhandlingar som Persson skrivit. En avhandling, som på teoretisk grund, i en uttalad normativ anda och i utpräglat tesdrivande format, söker transformera Karlssons och Kosellecks texter till ett skolsammanhang. En annan avhandling som handlar om att analysera vilka idéer om skolämnets historias syfte och vilka historiekulturella influenser som framträder i en rad olika skolsystem under nära på en hundraårsperiod av läroplansreformer och läromedel. Den i inledningen formulerade ambitionen att länka samman dessa båda delar är i praktiken inte självklar. Snarast skulle det gå att läsa avhandlingen som om svaret på frågan om vad i progression i historia består, egentligen skulle kunna ha besvarats utan att Persson valt att vända sig till det empiriska materialet. De mest centrala slutsatserna hämtas snarare i mångt och mycket i det som Karlsson redan tidigare skrivit om historiemedvetande. Liknelsen med den lilla flickan som uppfattar tid när hon jämför sin hand med farmoderns av rynkor fårade näve, liksom dikotomierna som driver tesen framåt i hela läroboksanalysdelen, är redan tidigare formulerade inom ramen för den historiemedvetandetradition som tagit form vid Lunds universitet sedan 1990-talet.

Den teoretiska inramningen är visserligen både välformulerad och i mitt tycke tilltalande. Behovet att utmana en alltför ensidig nedsippringsidé, och vikten av att framhålla historieämnets mänskligt existentiella dimensioner, är både lov- och önskvärda. Samtidigt kan jag inte låta bli att tycka att det är lite synd att det empiriska materialet därmed indirekt nedvärderas till ett slags bihang. I vissa delar framstår det som om källorna bara värderas mot det kunskapsideal som skrivits fram i inledningen. Flera av Perssons resonemang, i synnerhet

de där hon kontextualiserar och söker förklara förändringar i styrdokumenterna över tid, äger emellertid som jag ser det ett betydligt större värde än vad de nu tillskrivs. Om Persson dessutom lyft in mer av den tidigare forskning som redan behandlat detta material (jag tänker i synnerhet på Englund 1986, men också på flera av de senaste årens svenska t.ex. Selander 1988, Spjut 2018 och nordiska t.ex. Lorenzen 2005 och Haue 2013) utbildningshistoriska läromedelsanalyser, så hade det kanske också funnits större utrymme att utmana en del av det som den teoretiska inramningen nu föreskriver. En i detta sammanhang central, men outtalad, invändning handlar exempelvis om det överhuvudtaget går att tala om ett mer kvalificerat historiemedvetande (jfr t.ex. Nordgren 2018) eller om ett styrdokument i sig kan sägas uttrycka ett (istället för att ge uttryck för någons) historiebruk?

Överhuvudtaget skulle hela utgångspunkten, att söka ett normativt givet svar på frågan om vad som utgör utvecklade kunskaper i historia, förstås kunna diskuteras. Istället för att söka komma fram till en lösning, hade det kanske kunnat vara väl så fruktbart att ytterligare fördjupa de komplexa relationer som genomsyrar flera av de avvägningar, dikotomier och motsatspar som Persson valt att lyfta fram. Om vi, vilket Persson själv öppnar för, verkligen erkänner historieämnets existentielliserande potential och dess möjlighet att i grunden störa och utmana förgivettagna idéer om vad som bör vara, måste vi kanske också erkänna att frågan om historieämnets syfte och mening ogärna låter sig fångas i mätbara trappstegsmodeller eller på förhand givna föreställningar om progression och kvalifikation. Vad som skapar mening, vad som får oss människor att i en existentiell mening bli till i mötet med berättelser

om vad som har varit, är kanske tvärtom förknippat med ett mycket stort mått av oförutsägbarhet (Olson 2017). Måhända är det till och med just i utrymmet för det oväntade och i erkännandet av det osäkra och omätbara, som de verkliga förutsättningarna för en meningsfull historieundervisning kan finnas inbäddade?

Referenser

- Ammert, Niklas. "Folkvilja, etikett eller jordbruksteknik? En historiedidaktisk analys av synen på demokrati i historieläroböcker 1960–2003." *Utbildning och demokrati* 14, no. 3 (2005), 31–50.
- Ammert, Niklas. *Det osamtidigas samtidighet: Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*. Lund: Lunds universitet, 2008.
- Ammert, Niklas. "Contact and Contrast: The Subject of History and its Relation to Students 1905–2005." *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research* 12, no. 2 (2014), 46–63.
- Danielsson Malmros, Ingmarie. *Det var en gång ett land: Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Lund: Lunds universitet, 2012.
- Englund, Tomas. *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet: Kap 1–4*. Uppsala: Uppsala universitet, 1986a.
- Englund, Tomas. *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet: Kap 5–8*. Uppsala: Uppsala universitet, 1986b.
- Gustafsson, Jörgen. *Historielärobokens föreställningar: Påbjuden identifikation och genreförändring i den obligatoriska skolan 1870–2000*. Uppsala: Uppsala universitet, 2017.
- Haue, Harry. "Transformation of History Textbooks from National Mo-

- nument to Global Agent.” *Norddidactica* 1, (2013), 80–89.
- Karlsson, Klas-Göran och Ulf Zander (red.). *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur, 2004.
- Karlsson, Klas-Göran. ”Historia, historiedidaktik och historiekultur – teori och perspektiv.” I Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red.). *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*. Lund: Studentlitteratur, 2014.
- Lorentzen, Svein, *Ja, vi elsker... Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814–2000*. Oslo: Abstrakt forlag, 2005.
- Nordgren, Kenneth. ”Historiemedvetande och undervisning.” I Martin Stolare och Joakim Wendell (red), *Historiedidaktik i praktiken*. Lund: Gleerups 2018.
- Olson, Maria. ”Det oväntade i so-ämnenas undervisning – bjudningar till annat kunskapande och tillblivande”. *Norddidactica: Journal of Humanities and Social Science Education* 2, (2017), 1–7.
- Persson, Anders. *Lärartillvaro och historieundervisning: Innebörder av ett nytt uppdrag i de mätbara resultatens tid*. Umeå: Umeå universitet, 2017.
- Selander, Staffan. *Lärobokskunskap: Pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841–1985*. Lund: Studentlitteratur, 1988.
- Spjut, Lina. *Den envise bonden och Nordens fransmän: Svensk och finsk etnicitet samt nationell historieskrivning i svenska och finlandssvenska läroböcker 1866–1939*. Umeå: Umeå universitet, 2014.
- Spjut, Lina. *Att (ut)bilda ett folk: Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskolan åren 1866–2016*. Örebro, Örebro universitet, 2018.
- Åström Elmersjö, Henrik. *En av staten godkänd historia: Förhandsgranskning av svenska läromedel och omförhandlingen av historieämnet 1938–1991*. Lund: Nordic Academic press, 2017.

Anders Persson
Högskolan Dalarna
ape@du.se